

Η ελευθερία χωρίς βία ως κορύφωση της ανθρώπινης ευθύνης

/ Γνώμες

- Πέτρος Δ. Δαμιανός, Δρ. Φιλοσοφίας – Διδακτικό Προσωπικό ΕΜΠ

Ο σύγχρονος δυτικός άνθρωπος ζει μέσα σε μια ιστορικά πρωτόγνωρη συνθήκη. Για πρώτη φορά σε τέτοια κλίμακα, η ζωή του δεν καθορίζεται από άμεση φυσική βία, ούτε από αδιαμφισβήτητους εξωτερικούς καταναγκασμούς. Δεν απειλείται συστηματικά για τις πεποιθήσεις του, δεν εξαναγκάζεται κατά κανόνα στις επιλογές του, δεν οδηγείται δια της ισχύος σε έναν προκαθορισμένο τρόπο ύπαρξης. Αντιθέτως, περιβάλλεται από ένα πλέγμα δικαιωμάτων, προστασιών, ελευθεριών και δυνατοτήτων που του επιτρέπουν, τουλάχιστον τυπικά, να επιλέγει ο ίδιος τη μορφή της ζωής του. Αυτή η κατάσταση παρουσιάζεται συνήθως ως ιστορική κατάκτηση, ως πρόοδος, ως απελευθέρωση του ανθρώπου από τους σκοτεινούς αιώνες της καταπίεσης. Ωστόσο, από την οπτική της Ορθόδοξης χριστιανικής ανθρωπολογίας, αυτή ακριβώς η συνθήκη δεν αποτελεί πρωτίστως διευκόλυνση, αλλά το βαρύτερο υπαρξιακό φορτίο που θα μπορούσε ποτέ να κληθεί να σηκώσει ο άνθρωπος.

Η Ορθοδοξία δεν αντιλαμβάνεται την ελευθερία ως απλή δυνατότητα επιλογών,

ούτε ως δικαίωμα αυτοδιάθεσης αποκομμένο από σκοπό. Η ελευθερία είναι το πεδίο μέσα στο οποίο αποκαλύπτεται ο προσανατολισμός του ανθρώπου, η κίνηση του θελήματός του προς τη ζωή ή προς την άστοχία της ζωής. Όσο λιγότερο εξαναγκάζεται κάποιος, τόσο καθαρότερα φανερώνεται το τι πραγματικά επιλέγει. Σε εποχές βίας, διωγμών και ωμής επιβολής, η ανθρώπινη πράξη φέρει πάντα ένα ελαφρυντικό. Η ευθύνη διαμοιράζεται με τον φόβο, με την ανάγκη, με την επιβίωση. Ο άνθρωπος πράττει συχνά για να μη συντριβεί. Στη σύγχρονη δυτική συνθήκη, όμως, αυτό το άλλοθι σε μεγάλο βαθμό απουσιάζει.

Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν ζει υπό την απειλή του μαστιγίου, αλλά υπό τη γοητεία της συναίνεσης. Δεν του επιβάλλεται μια ζωή άστοχη· προσκαλείται να την επιλέξει μόνος του. Η βία έχει αντικατασταθεί από την πειθώ, ο εξαναγκασμός από την κανονικοποίηση, η απαγόρευση από την αδιάκοπη προσφορά εναλλακτικών. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, η ευθύνη δεν μειώνεται· κορυφώνεται. Διότι ο άνθρωπος δεν οδηγείται, αλλά συναινεί. Δεν σύρεται, αλλά συμφωνεί. Δεν υποκύπτει, αλλά προσαρμόζεται.

Η ορθόδοξη παράδοση γνωρίζει καλά ότι η πτώση του ανθρώπου δεν συντελείται πρωτίστως μέσω της βίας, αλλά μέσω της μετατόπισης του σκοπού. Ο όφης δεν ανάγκασε τους πρωτόπλαστους, ούτε τους εξαπάτησε με χονδροειδές ψεύδος. Τους πρότεινε έναν άλλον τρόπο να νοηματοδοτήσουν την ύπαρξή τους, έναν δρόμο φαινομενικά ακίνδυνο, που δεν περνούσε από τη ρήξη αλλά από τη συναίνεση. Κάτι ανάλογο συμβαίνει σήμερα σε πρωτοφανή κλίμακα. Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν καλείται να αρνηθεί τον Θεό, αλλά να Τον αναβάλει. Δεν καλείται να απορρίψει το νόημα, αλλά να το διασκορπίσει σε αμέτρητες μικρές επιθυμίες. Ο χρόνος του δεν αφαιρείται βίαια· κατακερματίζεται. Η προσοχή του δεν αρπάζεται· αποσπάται. Και μέσα σε αυτή τη διαρκή απορρόφηση, η ζωή μπορεί να γεμίσει εμπειρίες και να παραμείνει υπαρξιακά άστοχη.

Ο δικαιωματοσμός, όπως βιώνεται σήμερα, ενισχύει αυτή την πλάνη. Όχι επειδή τα δικαιώματα είναι καθεαυτά προβληματικά, αλλά επειδή μετατρέπονται σε υπαρξιακό κριτήριο. Το ερώτημα παύει να είναι προς ποιον σκοπό ζω και μετατρέπεται στο τι δικαιούμαι να επιλέγω. Η επιθυμία αποκτά αυτοτελή αξία, η εγκράτεια ερμηνεύεται ως καταπίεση, η άσκηση ως περιττό βάρος. Έτσι, ο άνθρωπος μπορεί να ζει χωρίς εμφανείς εξαναγκασμούς και ταυτόχρονα να απομακρύνεται σταθερά από τον προσανατολισμό της ύπαρξής του, χωρίς ποτέ να αισθανθεί ότι παραβιάζεται.

Ακριβώς εδώ βρίσκεται το πρωτόγνωρο ιστορικό βάρος της εποχής μας. Ο σύγχρονος δυτικός άνθρωπος καλείται να απαντήσει στο υπαρξιακό ερώτημα της ζωής του χωρίς το άλλοθι της βίας, χωρίς τον καταναγκασμό της ανάγκης, χωρίς

τη δικαιολογία της άγνοιας. Η ελευθερία του είναι εκτεταμένη, και γι' αυτό η ευθύνη του σχεδόν απόλυτη. Από ορθόδοξη σκοπιά, αυτό δεν αποτελεί προνόμιο αλλά σταυρό. Διότι όσο περισσότεροι αφαιρούνται οι εξωτερικοί περιορισμοί, τόσο καθαρότερα αποκαλύπτεται το εσωτερικό περιεχόμενο της καρδιάς. Και όσο περισσότερη η ζωή μοιάζει εύκολη, τόσο δυσκολότερο γίνεται να δικαιολογηθεί η αστοχία της.

Έτσι, η μη βία και η κατοχύρωση του δικαιώματος, όσο κι αν φαίνονται ως ιστορική λύτρωση, συνιστούν ταυτόχρονα το μέγιστο υπαρξιακό ρίσκο. Ο άνθρωπος καλείται να σηκώσει το βάρος της ελευθερίας του χωρίς προστατευτικά φίλτρα, χωρίς εχθρούς στους οποίους να αποδώσει την αποτυχία του, χωρίς εξωτερικούς δαίμονες. Μένει μόνος με τις επιλογές του. Και μέσα σε αυτή τη σιωπηλή συνθήκη, η ευθύνη του κορυφώνεται όσο ποτέ άλλοτε στην ιστορία.

Πηγή: pemptousia.gr